

СТАНОВИЩЕ

от професор д.ф.н. Марияна Петрова Цибранска-Костова

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ – Българска академия
на науките

за дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен *доктор*

в област на висше образование 2. Хуманитарни науки

професионално направление 2.1. Филология; докторска програма Български език (История
на българския език)

Автор: Величка Василева Илиева, задочен докторант

Тема: Епиграфската продукция на Второто българско царство (Речник и коментар)

Научен ръководител: проф. д.ф.н. Ана-Мария Тотоманова, СУ „Св. Климент Охридски“

Със Заповед № 38–627 от 29.09.2025 г. съм избрана за член на НЖ по защитата на дисертацията на задочен докторант **Величка Василева Илиева**. Колегата притежава бакалавърска степен по специалността „Българска филология“ и магистърска по програмата „Старобългаристика“ на СУ „Св. Климент Охридски“. От 2021 г. до апробацията на нейния дисертационен труд през 2025 г. е била задочен докторант на Катедрата по кирилометодиевистика на СУ. Наукометричната справка показва изпълнение от страна на докторантката на изискванията преди защитата. Прави впечатление, че една от четирите посочени публикации всъщност е обемна студия върху епиграфските паметници от епохата на Първото българско царство, с което се дава ясна заявка за траен интерес към езиковите проблеми на българската епиграфика. Другите три са в поредицата за млади учени на Пловдивския университет VERVA IUVENIUM. Трудът е преминал успешно системата за антиплагиаризъм на СУ. Авторефератът отразява адекватно структурата и приносите на дисертацията. Спазени са всички процедурни изисквания, което позволява да се премине към оценката на качествата и приносите на дисертационния труд.

Темата на труда е безспорно актуална и приносна, тъй като се фокусира върху един относително по-малко познат обект на изследване, какъвто е корпусът епиграфски паметници от XII – XV в. Хронологическите ограничения само допринасят да се посигне в истинския смисъл на понятието корпусно езиковедско изследване, основано на пълен комплект елементи: метаданни за избраните източници, оригинален наборен текст на източниците, езиков коментар и речник. Преди да осъществи този модел на изследване, авторката разписва кратко и ясно предмета, обекта, целите, задачите и методологията на изследването. Редица важни

уточнения са направени още в началото, например пренебрегването на палеографския анализ и издаването на текстовете без диакритика поради факта, че се работи по издания и само по изключение с оригинала на текстовете. За мен основателно и методологически правилно е решението езиковият анализ да върви успоредно с преиздаването на самите текстове, защото така се постига органичност и се избягват грешки от водещи предходни трудове, в които има анализ, но липсват самите анализирани текстове. Именно това структуриране на разработката е позволило от общия обем на труда 472 стр. 144 да съдържат преиздадения текст на отделните надписи.

Трудът се състои от увод, пет глави, заключение, речник и библиография от 111 заглавия. Материалът, подложен на анализ, обхваща четири групи източници, подредени по векове, като най-голям брой очаквано има в групата на надписите от XIII–XIV век (68) и от XIV–XV в. (76), а най-малко от периода XII – XIII (само 6); добавени са и 14 недатирани паметника. Така според моите изчисления става въпрос за напълно представителна извадка от 164 източника с различен обем и локализация, които позволяват епиграфиката пълноценно да участва в диахронните процеси в развоя на българския език, каквато е и една от целите на труда. Всеки източник е въведен по еднотипен начин в отделна структурна единица („статия“) и съдържа метаданни за откриване, вид, размер и материал (при пръстени, печати, графити и т.н.), описания, издания, бележки и коментари към досегашните разчитания.

Главата „Извънезиков коментар“, трета поред, не бива да остане без внимание, защото всъщност в нея се излага един важен теоретичен аспект на труда: типологическите характеристики на епиграфиката като самостоеен дял от изворовата база за изучаване на исторически и тясно езикови процеси от епохата на Българското средновековие. В някои надписи историческият компонент е първостепенен, в други е достатъчно име, титла или отделна словоформа, за да се повиши ценността му за езиковедите. Авторката се спира на характеристиките: неанонимност, субективност, официален или частен характер, въвеждащи и заключителни формули, съчетание на исторически контекст и културна подложка, необходимост от предходен текстов анализ независимо от краткия обем, понякога некохерентност на някои единици. Тя разисква и важната за този изворов сегмент релация между владетел/ктитор и книжовник, между епиграфика и административна и/или църковна инфраструктура. Особено внимание е отделено на класификацията на материала според съдържанието на паметника, като се следва подялбата на проф. Ст. Смядовски. По този начин аналитичността на труда се повишава значително и се подплатява с така необходимата фундаментална научна и теоретична база на проучването. Особено държа да подчертая този аспект, тъй като заглавието на дисертацията може да остави погрешното впечатление, че става въпрос само за приложен тип изследване, съсредоточено върху речник, а то всъщност е цялостен поглед към един пълен набор от записи от избрания период, осъществени на различен материал, с различен хронотоп, авторство и/или поръчителство.

Четвъртата глава обема същинския речник. Той е поставен на това място, за да се представи компактно извлеченият материал, а после да се подложи на анализ в Пета глава. В него на лематизация са подложени 1041 единици. Те са описани по установените правила за създаване на исторически речник с надлежна граматическа и семантична информация и илюстративен материал. Обработката доказва защо епиграфиката е пълноценен източник за историята на българския език. Извличат се: много незасвидетелствани другаде лични имена (Балинъ, Бабугъ<Бабугов, Бериславъ, Хъдръбалъ и др.), роднински названия (башта, анеџа и т.н.); конкретна и абстрактна лексика (габриѳе, бащина), думи термини, множество сложни думи. Топонимията и идентификацията на всеки топоним е самостоятелна изследователска задача. В отделни речникови статии са поставени причастия прилагателни, както и всички причастия, от които не е засвидетелстван глагол. При местоименията е разписана пълната парадигма от падежни форми. Някъде обаче има непоследователност спрямо лексикографската практика. Статията на съюза *a* отделя три значения, но първото не се тълкува изобщо, второто е излишно, а третото съвпада с двете основни реализации – съединителната и съпоставителната съюзна функция. Не смятам, че вѳрънъ прил. и вѳрънъи като същ. трябва да са две отделни статии; дѳвинъ би следвало да се третира като МИ, а не като самостоятелно прилагателно, защото е част от съчетанието Дѳвинъ градъ или „Момина крепост“, независимо каква етимология се извежда (с. 214). При различните варианти на изписване на лични имена приемам решението на авторката да оформя отделни статии, тъй като очевидно няма основание да се избере един водещ вариант, макар че и по този въпрос може да има различно мнение (Димитръ, Димитриосъ, Димитрии). Като цяло обаче речникът е изготвен професионално, с обмислена структура и приложение на основните принципи в палеославистиката за изработване на лексикографски продукт.

Интерпретацията на събрания материал е направена в Четвърта глава „Езиков анализ“, който обхваща всички нива на езиковата система. Авторката е избрала няколко класификационни групи лексика, които онагледява с анализ на избраните в тях репрезентанти, като коментира значението, етимологията, отразяването или не на лексемата в наличните речници и различните тълкувания на отделни издатели или изследователи. Този подход отчитам като приносен, макар личното мнение на дисертантката невинаги да личи, защото по някои спорни разчитания е натрупана обемна библиография и е по-ценно тя да е обобщена, отколкото млад изследовател да се опитва да разреши спорни въпроси в науката. Така се оформят „чужди думи“, „редки домашни думи“, „длъжности и титли“, „ономастика“ с 204 антропонима и 66 топонима, при които е предложена също отделна класификация по етимология. Във всеки раздел е интерпретиран богат материал, който обогатява историческата лексикология. След лексикалните са разгледани явления на графиката, които, макар и поставени не в приетата последователност, са открити, за да се изтъкнат някои общи тенденции на българския книжовен език от среднобългарската епоха – приемственост със старобългар-

ската графика, засилена и неурегулирана напълно употреба на гръцки графеми, графични варианти за един и същ звук и др. Всичко това свидетелства за високо ниво на грамотност и придържане към нормите на писмения език. Интерпретираните фонетични явления също обхващат познати процеси в периода на създаване на записите, а така се доказва, че епиграфският материал не се различава по същество от ръкописите, използвани в историческите граматика на българския език. От този раздел ще открия интересните примери за разложен назализъм в *чънда* (с. 401) и др. От раздела „Морфология“ ще открия експанзията на кратката дателна форма *ми* в посесивно значение, което би следвало да се третира като ясен показател за български произход. В раздела „Синтаксис“ е разгледана употребата на падежите.

Във всеки от разделите се разработва само определен кръг явления, тъй като авторката няма съзнанието, че трябва да напише историческа граматика въз основа на ограничения по дефиниция епиграфски материал, а само да подкрепи съществуващите граматика с такъв материал. Тя прави успешно това.

Заклучението е по-кратко от очакваното, но резюмира постигнатите резултати на всяко едно ниво, както и отбелязва отново необходимостта от симбиоза между издадени текстове и техния анализ, между езиково явление и исторически контекст.

В заключение бих искала да подчертая няколко същностни черти на рецензирания труд, които ми дават основание да подкрепя неговата дисертабилност: яснота и конкретика; отлично структуриране; методическа издържаност; владене на историческата граматика на българския език и умение да се вниква в същината на дадено явление; създадени в хода на работата умения за лексикографска обработка на писмени паметници; умение за анализ и синтез. Насоките на научния ръководител и неговите лични приноси в изследователското поле са обогатили личните търсения на докторантката и са довели до положителен резултат. Една бъдеща реализация на труда би било неговото оформяне във вид на книга, което си позволявам да препоръчам.

Във основа на всичко казано смятам, че дисертационният труд **„Епиграфската продукция на Второто българско царство (Речник и коментар)“** притежава безспорни научни и научноприложни приноси в съответствие с националните изисквания, които ми дават основание убедено да дам своя положителен вот **на младия изследовател Величка Василева Илиева да се присъди образователната и научната степен “доктор”**.

15. 10. 2025 г

София

Изготвил становището:

проф. д.ф.н. Марияна Цибранска-Костова,

Институт за български език

Българска академия на науките